

РИЖЕНКО М. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ Й РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК НАУКИ В МЕЖАХ АНГЛОМОВНОГО ДИСКУРСУ

У статті досліджується історія становлення міжкультурної комунікації як науки в межах англомовного дискурсу та репрезентуються основні засади теорій міжкультурної комунікації, теорія низько- й висококонтекстуальних культур, теорія культурних вимірів, теорія культурної освіченості.

Ключові слова: культура, міжкультурна комунікація, міжкультурний діалог, етнічна культура.

В статье исследуется история становления межкультурной коммуникации как науки, в рамках англоязычного дискурса, представлены основные теории межкультурной коммуникации, теория низко- и высококонтекстуальных культур, теория культурных измерений, теория культурной образованности.

Ключевые слова: культура, межкультурная коммуникация, межкультурный диалог, этническая культура.

The article represents the history of intercultural communication as science and the basic principles of theoretical study as the theory of cultural dimensions, high and low contextual cultures, cultural literacy.

Key words: culture, intercultural communication, intercultural dialog, ethnic culture.

Питання дослідження комунікативних процесів увійшли до найбільш актуальних проблем людства в сучасному суспільстві. Саме вивчення питань міжкультурної комунікації останнім часом набувають все більшого значення в зв'язку з процесами глобалізації та інтенсивної міграції.

Особливості міжкультурної комунікації вивчаються в межах таких наук, як лінгвістика, культурологія, психологія, соціологія, антропологія, етнологія, кібернетика, а також на міждисциплінарному рівні.

Міжкультурна комунікація – це соціальний феномен, сутність якого полягає у конструктивній чи деструктивній взаємодії між представниками різних культур (національних та етнічних), субкультурами в межах чітко визначеного просторово-часового континууму. У центрі міжкультурних взаємодій перебуває людина як носій загальнолюдських універсали і культурних особливостей. Ця людина діє й взаємодіє з іншими на основі цих універсали і особливостей у великій кількості контекстів спілкування [1:27].

Міжкультурна комунікація як суспільний феномен була покликана практичними потребами післявоєнного світу, що підкріплювався ідеологічним інтересом, який з початку ХХ століття формувалася в науковому середовищі, а також у суспільній свідомості по відношенню до так званих “екзотичних” культур і мов.

Вивчення міжкультурної комунікації відбулося внаслідок бурхливого економічного розвитку багатьох країн та регіонів, революційних змін у технології, пов’язаних з цим глобалізацією економічної діяльності. В результаті цього світ став значно щільнішим, інтенсивність довготривалих контактів між представниками різних культур значно зросла та продовжує збільшуватися. Крім власне економіки важливими зонами професійної та соціальної міжкультурної комунікації стали освіта, туризм та наука.

Датою народження міжнародної комунікації, як академічної дисципліни, вважається 1954 рік, коли була видана книга Е. Холла та Д. Трагера “Culture as Communication” (“Культура як комунікація”), в якій автори вперше запропонували для широкого вжитку термін “міжнародна комунікація”, що, на їх думку, відображав особливу сферу людських відносин. Згодом основні положення міжкультурної комунікації були більш розвинені у відомій праці Е. Холла “The Silent Language” (“Німа мова” 1954 рік), де автор продемонстрував тісний зв’язок між культурою та комунікацією. Розвиваючи свої ідеї про взаємозв’язок культури та комунікації, Е. Холл дійшов висновку про необхідність вивчення культури. Таким чином Е. Холл вперше запропонував розглянути проблему міжнародної комунікації не лише предметом наукових досліджень, а й самостійною навчальною дисципліною. Процес становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни розпочався в 1960-ті роки, коли цей предмет почали викладати в університетах США. Така обставина значно змінила структуру навчального курсу міжкультурної комунікації. У 1970-ті роки практичний характер курсу був доповнений необхідними теоретичними узагальненнями й набув форми класичного університетського курсу, який поєднував у собі як теоретичні положення, так і практичні аспекти міжкультурного спілкування [2:275].

На європейському континенті становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни відбувалося дещо пізніше, ніж у

США і було покликане іншими причинами. Створення Європейського союзу відкрило межі для вільного переміщення людей, капіталів і товарів. Така практика викликала проблему взаємного спілкування носіїв різних культур. На цьому ґрунті поступово формувалася зацікавленість вчених у проблемах міжкультурного спілкування. За прикладом США у багатьох західноєвропейських університетах на межі 70–80-х років минулого сторіччя були відкриті відділи міжкультурної комунікації (університети Мюнхена, Йени) [2:780].

На той час для опису міжкультурної комунікації використовувалось класичне поняття культури як системи усвідомлених та неусвідомлених цінностей, правил, норм. Так звана національна та етнічна культура. Міжкультурна комунікація характеризується використанням різних дискурсивних стратегій її учасниками, що відрізняються від тих, якими користуються в межах однієї культури. Як наукова дисципліна міжкультурна комунікація перш за все вирізняється практичним характером, що виражається у сприянні порозумінню представників різних культур і зниженні конфліктного потенціалу [11:95].

Так можна виділити вербальну та невербальну, усну та письмову комунікацію. В будь-якій формі комунікації задіяні такі поняття, як інформація (повідомлення або текст), розуміння (раціональне або чуттєве), яке є метою комунікації й технологія, яка дозволяє ефективно транслювати інформацію.

Умовами комунікації є по-перше, орієнтація учасників на певні інтерсуб'єктивні норми та по-друге, комунікативна компетенція. Для кращого розуміння явища міжкультурної комунікації використовується метод моделювання.

Модель комунікації відтворює складові елементи і функціональні характеристики комунікаційного процесу у вигляді схеми. Звичайно, зміст моделі залежить від концепції вченого, від потреб тієї галузі науки, в якій вона з'явилася і т. д. Першою та найбільш відомою моделлю комунікаційного процесу стала так звана “формула ЛАССУЕЛЛА”: Who says what to whom in which channel with what effect?

<i>Хто</i>	<i>Що каже</i>	<i>Кому</i>	<i>По якому каналу</i>	<i>З яким ефектом</i>
<i>Комунікатор</i>	<i>Повідомлення</i>	<i>Реципієнт</i>	<i>Засіб</i>	<i>Ефект</i>

Формула Лассвелла вважається класичною, її можна зустріти в усіх підручниках з теорії комунікації, масової комунікації, соціальної психології, соціології і політології. Модель була створена і застосовувалась головним чином для того, щоб надати структурну організованість дискусіям про комунікацію. Сам Гарольд Лассуелл використовував її для позначення різних напрямків у дослідженнях комунікації. “Формула Лассуелла” відображає характерну особливість ранніх моделей комунікацій – вона передбачає, що комунікатор завжди намагається вплинути на реципієнта, і, відповідно, комунікація повинна трактуватися як процес переконання. Вважаючи модель Лассуелла застосовуваною, хоча й дуже спрощеною, деякі дослідники почали розвивати її далі. Досить тривалий час в лінгвістиці користувались дещо розширеною моделлю, що перекочувала з математики та кібернетики, моделлю комунікації, запропонованою американським математиком Клодом Шенноном (його ім'я в значно більшій мірі відомо, ніж ім'я Уоррена Уівера, Warren Weaver) в кінці 40-х років.

Модель включає п'ять елементів: джерело інформації, відправник (передатчик), канал передачі, отримувач (приймач) і кінцеву ціль (місце призначення), розташовані в лінійній послідовності. В подальшому модель переглядалась для того, щоб задовольнити потреби інших областей дослідження, пов'язаних з іншими видами комунікації. Переглянута модель включала шість компонентів: джерело, кодуєчий пристрій, повідомлення, канал, декодуєчий пристрій та приймач [8:33].

Ці терміни, з перемінним успіхом, застосовувались і метафорично в інших комунікаційних системах. Окрім цих термінів, К. Шеннон ввів ще поняття шуму (в подальшому це почали пов'язувати з поняттям ентропії) і надлишковості. Ентропія (шум) в теорії комунікації пов'язана з тими зовнішніми факторами, що спотворюють повідомлення, порушують його цілісність і можливість сприйняття приймачем.

Цілі комунікації обслуговують ті чи інші потреби: виживання, співпрацю з іншими людьми, особисті потреби, підтримання відносин з іншими людьми, переконання інших діяти чи думати тим чи іншим чином, здійснення влади над іншими людьми (сюди належить і пропаганда), об'єднання спілок і організацій в єдине ціле, отримання і

повідомлення інформації, усвідомлення світу і нашого досвіду в ньому (у що ми віримо, що думаємо про себе, про стосунки з іншими людьми, про те, що є істинним), прояв творчої натури і уяви. Р. Дімблбі та Г. Бертон розподіляють наші потреби на чотири групи: особисті, соціальні, економічні і творчі (artistic expression). Часто для опису людських потреб приводять схему-піраміду, запропоновану американським психологом Абрахамом Маслоу.

На сучасному етапі розвитку міжкультурної комунікації наукові дослідження в області фокусуються на поведінці людей, що стикаються з культурно обумовленими відмінностями в мовній діяльності і наслідками цих відмінностей. Результатами досліджень стали описи культурної специфіки при вираженні й інтерпретації ситуативних мовних дій комунікантів. З самого початку ці дослідження мали значне прикладне значення і використовувались в численних розробках для практичних занять (тренінгів) з розвитку кросс-культурної сприйнятливості.

Важливо відмітити принципову практичну орієнтованість багатьох досліджень: їх результати призначені для безпосереднього використання в сферах діяльності та професіях, які здійснюються за допомогою комунікації (її називають професіональною комунікацією). До таких відносяться освіта, суспільно-політична діяльність, управління, консультування (в тому числі медичне), соціальна робота, журналістика й інше. Операційні параметри для описання впливів культури на людську діяльність і розвиток суспільства були сформульовані в роботах антропологів Ф. Клухона і Ф. Шродбека, лінгвіста і антрополога Е. Холла, соціолога і психолога Г. Хофстеде.

Ф. Клухон і Ф. Шродбек звернули увагу на культурні відмінності в системах цінностей, які в цілому складають картину світу даної культури. В цю картину входять такі фундаментальні речі, як ставлення до часу, до діяльності, до природи, уявлення про цінності міжособистісних стосунків [8:38].

Е. Холл в своїх книгах описав різні параметри культурно обумовлених комунікативних відмінностей. Так, зокрема, ним була введена відмінність високо- і низькоконтекстних культур, які проявляється в кількості інформації, що експліцитно виражається в повідомленні.

Виходячи з того, що культури можуть характеризуватися тенденціями до більш високо- чи низько контекстним повідомленням, можна використовувати це як параметр для їх порівняння. В стандартному висловлюванні в рамках низькоконтекстної культури (швейцарської, німецької, північноамериканської) інформації, яка необхідна для правильної інтерпретації даного повідомлення, що міститься у максимально вербалізованому вигляді.

Висловлювання ж у висококонтекстних культурах (Китай, Японія) часто не можуть бути зрозумілими на основі власне мовних знаків, що містяться в них. Для їх правильної інтерпретації потрібне знання контексту, причому не вузького, ситуативного, але досить широкого, культурологічного. Тому на рівні звичайної європейської свідомості японську бесіду часто описують недомовленістю.

Японцям нерідко здається, що європейці надто прямі й нетактовні. Відмінності між висококонтекстною і низькоконтекстною комунікацією проявляється, зокрема, на рівні так званих дискурсивних макроструктур.

Міжкультурні дослідження дискурсу в цілому можуть мати своєю метою виявлення культурно обумовленої картини світу, котра стоїть за розповідями про подію чи випадок, що найбільш запам'ятався. Так, в книзі Лівії Поланьї “Розповідь по-американськи” (*Telling the American Story*, 1989) вибудовується архетип сучасної американської свідомості – набір деяких не сформульованих тверджень, що є непохитними презумпціями, на які спираються й оповідач, і слухач [10:78].

Плідний підхід до дослідження дискурсу в цілях міжкультурного зіставлення реалізується в роботах Рона і Сюзан Сколлон, зокрема в книзі “Міжкультурна комунікація: дискурсний підхід” (*Intercultural Communication: A discourse approach*, 1995), що досліджують жанр професійної комунікації і намагаються дедуктивно вирахувати за різними дискурсивними параметрами основні культурні протиставлення.

Міжкультурні лінгвістичні дослідження нерідко приймають форму порівняльного аналізу “мов” двох культурно-протиставлених груп, що користуються ніби одним спільним мовним кодом. Найяскравіший приклад такого плану – це роботи Дебори Таннен про особливості комунікативної поведінки чоловіків і жінок. Найпростіші

висловлювання представників цих двох груп, зроблено однією й тією ж англійською мовою, розуміються ними неоднаково в рамках різних сценаріїв. Так, коли “стандартна” жінка жаліється “стандартному” чоловікові на якусь проблему, вони виявляються втягнутими в абсолютно різні комунікативні акти: жінка хоче, щоб їй поспівчували, а чоловік вважає, що від нього чекають практичної поради. Найвідоміша книга Таннен так і називається – Ти просто не розумієш (You Just Don't Understand, 1990).

Отже, історія становлення міжкультурної комунікації як навчальної дисципліни переконливо засвідчує, що вона сформувалася на основі інтеграції різних гуманітарних наук та їх методів. Засновниками міжкультурної комунікації були представники різних наукових галузей: лінгвістики, антропології, психології, соціології, етнології, фольклористики і т.д. В процесі спільної роботи дослідників, теорії й практики цих галузей знань змішувались, що надавало міжкультурній комунікації інтегративний характер, який був і залишається в ній основним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Подольська Є. А. Культурологія : [навч. посібник для студ. вищ. навч. закладів] / [Є. А. Подольська, В. Д. Лихвар, К. А. Іванова]. – К. : Мінохоронздрав України. Нац. фармацевтич. ун-т, 2003. – С. 27.
2. Рот Ю. Межкультурная коммуникация. Теория и тренинг / Ю. Рот. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2006. – С. 275.
3. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Флорій Сергійович Бацевич. – К. : Видав. центр “Академія”, 2004. – 344 с.
4. Кирабаев Н. С. Глобализация и мультикультурализм / Н. С. Кирабаев. – М. : Изд-во РУДН, 2005. – С. 325.
5. Кузьмин А. В. Миграция: проблемы межкультурной коммуникации / А. В. Кузьмин. – Улан-Удэ : Изд-во ВСТТУ, 2006. – 215 с.
7. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Смартбук, 2008. – 656 с.
8. ANONYMOUS (1956). “A Tongue-Tied Foreign Service?” *American Foreign Service Journal*, P.33,28.
9. BARNLUND Dean C. (1975). *Public and Private Self in Japan and the United States: Communicative Styles of Two Cultures*. Tokyo: Simul Press.
10. BIRDWHISTELL Raymond L. (1952). *Introduction to Kinesics*. Washington, DC: Foreign Service Institute, Report.
11. BRADFORD S. (1960). “Over the River and into the Language Course.” *Foreign Service Journal*, 37: 24-25.
12. CARROLL John B. (1940/1956). “Introduction.” In Benjamin Lee WHORF. *Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf*. Cambridge, MA: MIT Press, pp. 1-34.
13. GUDYKUNST William B. & KIM Young Yun (1984/1992/1997). *Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication*. New York: McGraw-Hill.
14. HALL Edward T., Jr. (1947). “Race Prejudice and Negro-White Relations in the Army.” *American Journal of Sociology* 52: 401-409.
15. HALL Edward T., Jr. (1950). “Military Government on Truk.” *Human Organization*, 9: 25-30.
16. HALL Edward T. (1955). “The Anthropology of Manners.” *Scientific American*, 192: 85-89.
17. HALL Edward T. (1959). *The Silent Language*. New York: 18.
18. HALL Edward T. (1968). “Proxemics.” *Current Anthropology*, 9: 83-108.